

Progressieve politiek en haar beginselen: de PvdA en een dilemma

Gerard Drosterij

De PvdA is een gevoelige, maar ook een nerveuze politieke partij. Een eigenschap die in algemene zin het socialisme kan worden toegeschreven. Sinds de oprichting van arbeidersbewegingen en de daaruit voortkomende socialistische partijen is het socialisme altijd zeer begaan geweest met maatschappelijke ontwikkelingen. Deze aandacht voor de sociale realiteit kwam niet voort uit een liberale bewondering en laissez-faire attitude, maar uit een gevoel van onvrede en verantwoordelijkheid jegens de ontwikkelingen in de samenleving. Het gevoel van onvrede kwam voort uit de overtuiging dat het kapitalistische marktmechanisme niet garant stond voor een rechtvaardige toewijzing van waarden, producten, talenten en andere menselijke 'benodigdheden' om te leven. Dit idee van rechtvaardigheid moest door de staat gematerialiseerd worden.

In de loop van de negentiende eeuw werd het streven naar een rechtvaardige samenleving langzamerhand ontdaan van zijn meta-ethische proporties uit de Franse revolutie en gaf het socialisme het een soort aards-christelijk imago. Niet ná het leven, maar gewoon in het leven moest naar het paradijs gestreefd worden, niet door onthouding en onderdanigheid, maar door economische produktie, sociale wetgeving, gedragen door een geloof in de vooruitgang. In lijn met een evolutionistische kijk op leven en maatschappij werd gaandeweg de socialistische heilstaat een inherent doel van de beweging. Nog nooit had het wel en wee van de maatschappij de politiek zo na aan het hart gestaan. De politiek werd gesocialiseerd en moest tot revolutionaire omwentelingen in de maatschappij leiden.

Maar aan het einde van de negentiende eeuw verminderde de aspiraties van de socialistische beweging in radicaliteit en ontstond er een compromis tussen 'arbeid' en 'kapitaal'. Er werd ingezien dat via een parlementaire en pragmatische politiek veel meer zoden aan de dijk zouden worden gezet. Nog steeds echter was de welvaart en het welzijn van de arbeidersklasse de primaire doelstelling, alleen daarvoor diende de radicale principes te worden ingeslikt, die het socialistische programma sierden.

Na de Tweede Wereldoorlog werd langzamerhand de ontzuiling ingezet en versplinterden de traditionele doelgroepen van de politieke partijen. Door dit proces gepaard gaande met een immense vergroting van de welvaart leek een socialistische staat verder dan ooit. Toch werd een nieuw offensief ingezet aan het einde van de jaren zestig. Het grote verschil met de negentiende eeuw daarentegen bestond uit de doelgroep waarvoor de slogans van Nieuw Links bedoeld waren. Die was er namelijk niet. Niet een groep, zoals arbeiders of immigranten, maar het universele individu stond nu centraal. De socialistische gevoeligheid was gericht op een rechtendragend subject. Mensenrechten, cultureel relativisme en een radicale democratisering waren thema's die in hoog aanzien stonden.

Het reveil van het socialisme mocht echter niet baten. Politiek die veel meer op uitkomst dan op principes gebaseerd was, overheerste en werd steeds instrumenteler. Deze tendens werd in de jaren tachtig doorgetrokken. Beleid nam de plaats in van politiek en werd gedelegeerd aan semi-publieke

organen. Buiten de inhoudelijke socialistische doelstellingen verdween nu ook het primaat van de staat.

Samenvattend, de socialistische beginselen die tot wasdom kwamen in de negentiende eeuw, als concretisering van de 'Franse idealen', hebben hun waarde verloren, gewoonweg omdat ze gerealiseerd lijken te zijn. Nederland is een van de meest politiek-democratische, economisch-welvarende en sociaal-stabiele landen ter wereld geworden.

Toch bestaat er een gevoel van onvrede in de PvdA. Waarom is dat toch? Welk kiezelsteentje kan niet uit de schoen geklopt worden? Twee redenen, onderling verbonden, staan aan de basis van die onvrede. Ten eerste de betekenis van de beginselen van de partij: die zijn totaal uitgehold, een proces dat niet sinds de jaren zeventig, maar reeds de hele eeuw gaande is. Ten tweede het tekort van de politiek: een tekort dat nauwelijks wordt uitgesproken, het zogenaamde formeel-culturele tekort.

Allereerst de beginselen. Zij lijken per definitie een algemeen karakter te dragen, zodat hun sturende werking moeilijk effectief kan zijn. Een politicus/a die enigszins bekwaam is in de retoriek en diplomatiek geschoold is, zal geen moeite hebben om zijn/haar beleidsbesluiten aan de desbetreffende beginselen te toetsen. Dit is onwenselijk, beginselen moeten te allen tijde een kritische functie dragen: ze zijn niet bedoeld als scherm om achter te schuilen.

Helaas is dit wel het geval: beginselen zijn uitgehold omdat zij niet meer overeenstemmen met de politieke praktijk. De politieke praktijk is door haar pragmatische en instrumentele karakter immers erg geschikt om beginselen heen te boetsen, terwijl die beginselen zelf opvallen door abstractie en vaagheid.

Een beginsel dat bij zowel de christen-democraten, de democraten, de sociaal-democraten als bij de liberalen te vinden is, is het zogenaamde egalitair-liberale uitgangspunt. Daarin wordt gesteld dat het de opdracht is van de politiek om sociaal-economische voorwaarden te scheppen waarin elk individu zich zo compleet mogelijk kan ontplooien. Hoewel er nog wel enig verschil bestaat tussen politieke beleidsvoorstellen, worden zij door gelijk luidende beginselen volkomen gladgestreken. In dit geval, elke (regerings)partij is van mening dat haar beleid een mooie balans heeft gevonden tussen individuele verantwoordelijkheid en collectieve zorg.

Beginselen die zulk een grote draagwijdte hebben, zijn hun kritische bagage verloren. Deze mogelijkheid tot legitimatie is geen verdienste van de beginselen, maar een zwakte. Niet als het doel van politiek behoudzucht, compromisvorming en zelfvoldaanheid is, wel als het doel van de politiek progressie, vernieuwing en zelfbewustzijn is. Beginselen moeten geen ideologieën zijn, die als een natte deken over de samenleving wordt uitgeworpen. Ideologieën kunnen de werkelijkheid verdringen en praten veel te gemakkelijk verbale verdraaiingen van die werkelijkheid weer recht.

De vraag is of beginselen slechts ideologieën zijn of dat er een andere invulling mogelijk is. Of misschien moeten ze maar van het politieke toneel verdwijnen? Dit laatste in geen geval. Beginselen vormen het vuur achter het betoog, het baken in een politieke conjunctuur en de uitdaging om sociale ideeën tot publiek belang te maken.

Een geluid dat vaak wordt gehoord en als alternatief voor de traditionele ideologieën moet dienen is het invoeren van een verregaande volksinvloed op beleid (burgerschap). Een ander voorstel is het vestigen van een soort

stembusakkoord tussen partijen over toekomstig beleid. Het lijkt oude wijn in nieuwe zakken. Een progressieve politiek waarin beginselen weer een voorname rol gaan spelen kan niet slechts een herdefiniëring zijn van juist die politiek die aan het einde van de negentiende eeuw in zwang is geraak; een politiek waarin de maatschappelijke conditie als uitgangspunt diende. Deze politiek doet tekort aan zichzelf, maar evenzeer aan de maatschappij. Progressieve politiek voor de eenentwintigste eeuw zal bij zichzelf te rade moeten gaan, náást de aandacht die de politiek voor maatschappelijke ontwikkelingen moet hebben. Hiermee wordt het tweede punt aangeroerd die de onvrede in de PvdA - waarvan deze prijsvraag van de WBS een duidelijke uiting is - doet begrijpen.

Het lijkt zo simpel om te zeggen dat een politicus/a zich zal moeten afvragen wat het nou betekent politiek te bedrijven. Maar dat is het niet en zeker niet voor PvdA'ers. De PvdA staat het water hoog aan de lippen; het beginselprogramma lijkt opeens versteend te zijn in ouderdom en vraagt om herziening. Vanzelfsprekend - want in overeenstemming met een normaal en natuurlijk menselijke standaard - zal dat beginselprogramma een pleidooi moeten bevatten tegen de economisering van de samenleving, tegen de belachelijke materiële prestatiedrang, tegen het ontstaan van de vele verliezers die de neo-liberalisering zal veroorzaken en tegen het grootscheepse onrecht op een globaal niveau. Toch zal een vitalisering van traditioneel linkse ideeën het kiezelsteentje in de partijschoen niet wegnemen.

Om die kwijt te raken is een herdefiniëring van de politiek zélf nodig. M.a.w. het tekort van de politiek moet niet in de wetten, regels en nota's, die zij produceert, worden gezocht, maar in de manier waarop zij tot die uitvoer komen. Daarvoor moet het primaat weer bij de ruggegraat van de politiek terecht komen: het parlement. Het parlement is de arena waar de kunst van politiek bedrijven zijn beste bodem vindt, de representatie van de samenleving waarin we leven.

Uitgangspunt bij deze gedachte is dat een politicus/a in eerste instantie niet een deel van het electoraat vertegenwoordigt dat hem/haar partij koos, maar de ideeën waardoor hij/zij een deel van het electoraat achter zich heeft gekregen. Deze ideeën zijn in beginsel geen ordinaire deelbelangen, want zij zijn door een politieke partij geformuleerd. Het is de absolute plicht van een partij om altijd een algemeen belang voorop te laten staan.

Maar niet een algemeen belang dat met een utilitaristische maatstaf is berekend, waarin voornamelijk wordt gekeken naar de gevolgen van het te voeren (zogenaamd wetenschappelijk gelegitimeerde) beleid. Juist door deze sociaal-pragmatische politiek die in de loop van de negentiende eeuw is ontstaan, waarin de (sociaal-liberale) politiek in de bres stond voor de realisatie van goede materiële condities in de maatschappij, heeft de politiek iets verloren.

Dat tekort van de politiek heeft alles te maken met de wijze waarop sociale deelbelangen, die nou eenmaal bestaan en altijd zullen bestaan - het leven zou met alleen maar altruïsten ook oersaai zijn -, door de politiek worden vertaald. Het probleem is dat zij niet worden vertaald naar een vocabulaire dat overzichtelijk, nederig en redelijk is; zij worden eenvoudigweg niet vertaald, maar in hun subjectieve vorm onderling afgewogen. Om dan uiteindelijk een compromis te bereiken waar van elk belang de kantjes zijn afgeschaafd en waaruit elk belang enkele elementen zijn genomen. Als resultaat is er een beleid te zien waar ook eigenlijk niemand mee

tevreden is: de burger niet, want zijn deelbelang is er niet ongeschonden doorgekomen en de politiek niet, omdat het oorspronkelijke idee een grijs en eclectisch beleidsontwerp is geworden.

Beginselen horen in de politiek. Zij zullen de politiek er altijd aan moeten blijven herinneren wat zij is: een kunst om een maatschappij te vertegenwoordigen door niet het oneindig complexe leven uit die maatschappij als uitgangspunt te nemen, maar door dit leven te respecteren, hoewel zulks vaak moeilijk is door de vele onrechtvaardigheden die in die maatschappij afspelen. Daartegen te blijven ageren moet niet ophouden, integendeel! Maar de manier moet anders zijn. Gericht op de maatschappij als een organisme dat in beginsel zelf kan leven en vooruit kan gaan, zodat de opdracht van de politiek veeleer zal zijn sociale uitwassen recht te zetten dan het organisme tot in de kleinste delen te willen beheersen.

Dit kan niet geschieden door slechts gas terug te nemen en minder te doen. Veel belangrijker is om het anders te doen. Daarvoor moeten politici de schoonheid van politiek weer onder ogen zien, een proces waar respect voor de samenleving voorop staat en niet een zorg voor alle vijftien miljoen mensen afzonderlijk. In eerste instantie moet de mens voor zichzelf zorgen. De politiek moet op die context, de samenleving, toezicht houden, niet als een moeder, niet als een vader, maar als een oom die ziet waarom het leven soms onrechtvaardig is en waarom dat niet altijd voorkomen kan worden.

Amsterdam, oktober 1996